

ИНТЕГРИРАНЕ НА КОМПЮТЪРНОТО ПРАВО В ПРАВНАТА ТЕОРИЯ И СОЦИАЛНАТА ПРАКТИКА. ПРОБЛЕМИ

Публикуван в ИЗВЕСТИЯ, издание на съюза на учените – Варна, серия
“Хуманитарни науки”, бр. 2’2000, 1’2001, с. 155.

Напредъкът в областта на съвременните технологии дава своето отражение и в правната сфера. Появяват се нови правни направления, в това число т.н. компютърно право. Интегрирането на последното в правната теория и социалната практика обаче е свързано с някои трудности. Проблемите условно могат да бъдат разделени на два вида. Първите са относими към интегрирането на компютърното право в правната наука и правното съзнание въобще, т.е. имат общотеоретичен, философскоправен характер. Вторият вид проблеми са свързани с практическото осъществяване на идеята за въвеждане на регулиращи механизми под формата на специализирани законови актове, както и осигуряване способности за приложението им, тоест те имат практическо-приложен характер.

Първият кръг проблеми е резултат от неизбистреното отношение към съвременната наука и техника. Консерватизмът е бил и остава отличителна черта на правото. Благодарение на догматиката правната наука успява да съхрани своята относителна устойчивост. В нея не се забелязва охота за възприемане на нови проблематики от областта на обществените отношения, относими към научно-техническото развитие. Смята се, че това са акцидентни отношения, които могат да бъдат подвеждани под съществуващи правни норми. Трудно навлизат в учебнообразователната сфера нови дисциплини, свързани с правната закрила на постиженията на научно-техническия прогрес. В един момент обаче това отношение ще започне да играе възпираща роля, което несъмнено ще бъде във вреда на самата правна наука. В този смисъл основният въпрос, който според теорията трябва да се реши, е: действително устойчиво и прогресивно явление ли е научно-техническата революция, или се касае до случайно “кривване” на общественото развитие в неопределена посока? Защото ако последното се окаже вярно, песимизмът на правната наука по отношение на обособяващите се нови правни направления – Компютърно право, Право на киберпространството

(Интернет), Космическо право, Биомолекулярно право, Нанотехнологично право и т.н., би бил оправдан.

Средствата, с които днес правото реагира на предизвикателствата на новото време, са обособени основно под формата на авторскоправна и патентноправна материя. Появили се за пръв път като позитивно право през миналия век (когато се появяват първите норми с договорен характер – Парижката и Бернската конвенции) тези сравнително нови отрасли на правото имат задача да регулират обществените отношения, възникнали като последица от индустриалното развитие на обществото. Тази правна материя непрекъснато се развива и усложнява под натиска на научно-техническото развитие, което, особено днес, продължава с ускорени темпове. Разви се ядрената енергетика, човекът преодоля земното притегляне и навлезе в космоса, отбелязва се поразителен напредък в области като генното инженерство и нанотехнологиите. Няма изгледи този процес на технологично преустройство да се забави и спре. Напротив. В този смисъл развитието на новите технологии (компютърните технологии в частност) не е случайно, а закономерно и устойчиво явление. И като такава следва да бъде обхваната от правната наука в неговата пълнота, което от своя страна изисква по-детайлното му разглеждане, ако се наложи – диференциацията му съобразно спецификата на отделни страни от научно-техническата революция. Ясно отграничени днес са обществените отношения, свързани със създаването и използването на компютърните технологии и продуктите, явяващи се техен резултат. Така че въпросът дали е необходимо въвеждането на нова правна дисциплина с наименование “Компютърно право” би трябвало да се счита за неуместен. Още повече, че в напредналите в икономическо отношение държави подобно направление в правото (т. нар. *computer law*) съществува отдавна и се развива по експонента.

Проблемите не могат да бъдат ограничени единствено в сферата на общия въпрос за необходимостта от съществуване на компютърното право като самостоятелно правно направление. В самата компютърноправна материя се забелязват и могат да бъдат обособени три основни вида отношения, всяко от които поставя за решаване специфични проблеми:

Като първични могат да се разглеждат онези отношения, които са свързани със **създаването** на компютрите като особен вид машини за обработка на информация. Те попадат под съществуващата **авторскоправна и патентноправна** нормативна база. Независимо, че тази материя е сравнително добре развита и има своята немалка история, с нея не може да се обхване спецификата на компютърната технология, развиваща се по път, различен от този на другите технологии. Пример

може да се даде с трудностите по избистряне на становището относно патентноспособността на компютърния софтуер. В едни законодателства софтуерът попада под закрилата на авторското право, в други – под закрилата на патентното право. Тези и други различия и несъгласуваности изискват от правната наука да работи в посока на едно приемливо решение на тези проблеми.

Вторият вид отношения, специфични за компютърноправната материя, са отношенията, свързани с **използването** на компютърните продукти. Те попадат изключително под суверенитета на **гражданскоправната и административноправната** материи, но и тук се забелязват отклонения от съществуващите правни режими, които отклонения трябва да бъдат своевременно фиксирани и регулирани по специфичен начин. Примери могат да бъдат дадени с широкото използване на нелегален компютърен софтуер, чието разпространение се дължи на особения характер на софтуера, главно на възможността да се правят абсолютно идентични копия на оригинала.

На трето място са онези отношения, които са резултат от неизпълнението на нормативните изисквания и имат противоположен характер. Те налагат вземането на адекватни мерки с цел да се осигури **защитата** на правата върху компютърните продукти. Нарушенията и престъпленията се разглеждат от **административното и наказателното** право, но и тук се налага да се правят изменения и допълнения на съществуващите норми, за да могат последните да бъдат ефективни. Пример може да се даде с развитието на Интернет и транснационалния характер на отношенията между правните субекти. Световната компютърна мрежа поради своето относително технологично съвършенство е основа на невидан бум на правоотношенията, често между субекти от различни региони на света. Тя гарантира анонимност, а при извършено престъпление това води до ненаказуемост. Не е безизвестно, че новите информационни технологии позволяват извършването на престъпления, които нямат аналог в досега съществуващата система на престъпленията, визирана в наказателните закони. Тяхната обществена опасност понякога многократно превъзхожда тази на повечето “класически” престъпления. Следователно и тук е необходима навременна и ефективна намеса, на първо място в общотеоретичен план – за избистрянето на новите правни понятия, новото разбиране за противозаконност и съответно – наказуемост.

Що се отнася до втория основен проблем – интегрирането на компютърното право в социалната практика, задачите, които трябва да се решават, следват в общи линии схемата, отразена по-горе. Но тук се забелязва типичната за практиката и реалния живот синкретичност, която

изисква и съответния комплексен подход за обезпечаване хомеостазиса на правната система.

До ден днешен законодателят, притискан от стремителното развитие на отношенията в тази област, работи “на парче”, като предпочита да реципира чуждото законодателство и да го нагоди към нуждите на днешния ден, без да подхожда с нужната философско-правна осмисленост и задълбоченост. Типичен пример за неразбиране на проблема са опитите, без да се отчитат конкретните социално-икономически условия и психологически климат в нашата страна, да се прилагат правни норми, като се действа силово, поединично, неорганизирано, а под ударите на закона се поставят случайни лица. Подтекстът е ясен – чрез сплашване и “шокова терапия” правните субекти да бъдат принудени да спазват закона.

Едно такова, несъобразено с реалностите, поведение на правораздаващите органи не може да се приеме без резерви. Обществото още не е подготвено да изрази към подобни интервенции положително отношение. За да бъде законовата инициатива резултатна, е необходимо да се възприеме друг подход. Би било редно да се направи обстоен анализ (поради природата на високите технологии и свързаните с тях правоотношения) най-вече на икономическите особености на страната. Знае се, че България не притежава (с някои изключения) високотехнологични производства, което налага върху правното съзнание да се въздейства най-напред посредством информационни, образователни, възпитателни способности. Не е добра атестация за правото неговите норми да се прилагат силово, след като примерно около 90% от софтуера в страната е незаконен. Една правна норма е ефективно приложима само тогава, когато общественото мнение в **преобладаващата си част** е настроено положително към нея, когато съществува масово убеждение, че софтуерното пиратство например, е негативно явление. Тоест, необходимо е да се работи за най-напред за повишаване на **правното съзнание**. Това обаче не може да стане от самосебе си. Необходимо е определени институции да поемат определени отговорности за справяне с тази задача. Такива биха могли да бъдат както средствата за масова информация, така и самата правораздавателна система. Вярно, никой не бива да очаква от както “третата”, така и “четвъртата власт” каквито и да са образователни и информационни инициативи. Древната латинска сентенция *ignorantia legis neminem excusat* (незнаенето на закона не оправдава никого) важи с пълна сила и днес.

Правото, естествено, не е длъжно да разяснява, убеждава, агитира. Погледнато строго позитивно, то може да прилага репресивни мерки единствено въз основа на обстоятелството, че определени правни норми вече съществуват и трябва да се спазват. Обаче в тази нова ситуация, в

която се поставя обществото – свързана с новите технологии и стремителното им навлизане в живота, правото трябва да се опре най-вече на своите първични корени – морала и хуманността. Все пак – **правото е изкуство на справедливостта и добротата.**

И ако незнаенето на закона не оправдава никого, това с пълна сила може се твърди за извечните, улягали в продължение на хилядолетия човешки отношения, в резултат на които се налагат разбиранията за добро и зло, правда и неправда, престъпление и наказание. Не е нужно законът да оправдава действията на престъпник, който заявява – не зная, че убийството е забранено от закона. Нещата обаче не стоят така, когато се въвеждат нови правни норми, нямащи аналог в съществуващата теория и практика. Азбучна истина е, че моралът и обичаят са едни от източниците на правото, и че правната норма е само тяхна квинтесенция. Не е разумно да се действа силово, след като е повече от ясно, че в етиката все още не са се обособили онези първични правила, които в последствие да послужат за основа на законови норми. Правните субекти не са подготвени да възприемат новите правни повели, самите те не се съзнават като правни субекти в правния смисъл на това понятие. Как например да се подходи към деянията на иначе съзнателни граждани, които придобиват софтуер, уверени, че той е безплатен (от типа *freeware*), а се оказва, че софтуерът е платен (*shareware*)? Съществува объркване в правните режими на компютърните технологии и нерядко дори за специалисти е трудно да се ориентират кое деяние е правомерно, и кое – не.

Правната култура по отношение на новите технологии днес не е на висотата, каквато се изисква от закона, и това положение има преобладаващо обективен характер. Най-вече икономическата ситуация в страната е такава – правният субект, дори да е съзнателен и да се отнася с положително отношение към законите, да не разполага с реалната възможност да ги спазва. Отрицателното отношение към компютърните престъпления може да се превърне във вътрешно убеждение след като реалността позволи това. Едва тогава може да се очаква примерно придобиването на легален софтуер от потребителите да става посредством законови способности – закупуване, лицензиране, отдаване под наем и други, изрично предвидени в нормите.